

**Erich Noris SZAKÁCS\***

**CÂTEVA ASPECTE PRIVIND ACTIVITATEA LUI BELTRAME  
COSTABILI, TUTORE AL LUI IPPOLITO D'ESTE LA CURTEA  
DIN ESZTERGOM**

***Some aspects concerning the activity of Beltrame Costabili, tutor to  
Ippolito d'Este at the Court of Esztergom***

**Abstract:** *The main objective of this study is to bring to the attention of historians one of the least known humanists of the court of Esztergom, Beltrame Costabili. His name was mentioned in some studies, but his activity is almost completely unknown to the Romanian and Hungarian historiographies. The studies mentioning his presence are dedicated to other important people of his time, such as the characters from the court of Ferrara, Ippolito d'Este, the primate archbishop of the Kingdom of Hungary, which he tutored, or Matthias Corvinus, the king of Hungary. As a tutor for Ippolito, Beltrame was directly responsible for the education of the archbishop, who was just a boy when he was appointed in office. He knew most of the Italian humanists from the Hungarian court and was updated with every detail related to Ippolito's development.*

**Keywords:** *King of Hungary, Queen of Hungary, archbishop, humanist, Court of Ferrara*

\*\*\*

Curtea regală maghiară din a doua jumătate a secolului al XV-lea a captat de-a lungul timpului atenția unui număr considerabil de istorici. Perioada lungă de domnie a regelui Matia a ocupat aproape întreaga jumătate de secol menționată și a reprezentat momentul culminant al interesului istoric pentru curtea de la Buda. Așadar, persoana regelui Matia a fost un subiect de interes atât pentru istoriografia română cât și pentru cea maghiară, fiind vorba despre o raportare cu nuanțe etnice, revendicată de ambele istoriografii. Dialogul istoriografic sau, dimpotrivă, lipsa acestuia a reflectat aspecte legate mai degrabă de perioada în care s-au scris studiile decât de perioada despre care s-a scris. Pe lângă acestea, o contribuție respectabilă în privința literaturii dedicate acestei perioade o aduce și istoriografia de limbă italiană, care dedică numeroase studii domniei lui Matia, care a fost strâns legată de spațiul italian și a cunoscut puternice influențe artistice, literare, ecleziastice și chiar militare venite odată cu

---

\* PhD Candidate, „Babeș-Bolyai” University, Cluj-Napoca, Romania; norisszakacs@gmail.com

*Date submitted: January 13<sup>th</sup>, 2021*

*Revised version submitted: May 6<sup>th</sup>, 2021*

*Final draft accepted: May 7<sup>th</sup>, 2021*

umaniştii italieni la curtea maghiară<sup>1</sup>. Unul dintre aceste personaje a fost Ippolito d'Este, fiul puternicului duce de Ferrara, Ercole I, care a reuşit să obţină pentru Ippolito scaunul arhiepiscopal de Esztergom, cu ajutorul soţiei lui Matia, Beatrice, care era mătuşa băiatului. Odată cu acesta, înspre Regatul Ungariei a pornit o suită de nobili şi eclesiastici, care formau anturajul lui Ippolito, însărcinaţi fiind cu educaţia şi protecţia băiatului. Printre ei se afla şi Beltrame Costabili, un personaj necunoscut istoriografiei româneşti şi destul de puţin cunoscut celorlalte istoriografii, pe care noi, în studiul nostru, vom încera să îl apropiem puţin de publicul cititor de limbă română.

**Aspecte biografice.** Beltrame Costabili a fost descendent al unei familii nobiliare vechi din Ferrara şi s-a născut în anul 1456, fiind fiul lui Rinaldo, curtean al Ferrarei şi consilier personal al ducelui Ferrarei, Borso d'Este, iar mai apoi al succesorului acestuia, Ercole. Rinaldo a fost un om respectat al perioadei sale, fiind cunoscut pentru abilităţile şi experienţa diplomatică. De pildă, el a fost trimis ca ambasador la Veneţia, pentru a-l felicita pe Andrea Vendramin pentru alegerea acestuia în poziţia de doge al Republicii. Beltrame a avut trei fraţi, unul mai în vârstă, Antonio, şi doi mai tineri, Camillo şi Lancelotto. Dintre aceştia, cel mai mult s-a remarcat Antonio, care a fost educat în spiritul cavaleresc al *quattrocento*-ului italian, fiind învăţat şi în privinţa scrierii şi a lecturii. Antonio s-a remarcat în diferite conflicte ale vremii, fiind unul dintre căpitanii armatei regelui Ferdinand I de Napoli, apoi locotenent al ducelui Ercole; el s-a evidenţiat şi în conflictele dintre ducatul de Ferrara şi Veneţia (fiind implicaţi şi aliaţii acestora), în cadrul cărora s-a remarcat cu titlul *tribunus militum* şi *primipilus quingentarius*. Detalii din copilăria sau tinereţea lui Beltrame nu se cunosc. Tânărul Beltrame s-a dedicat studiilor în vederea unei cariere eclesiastice, care încă din anul 1478 îl va apropia destul de mult de scaunul episcopal de Adria, pe care mai târziu, începând din anul 1507, îl va ocupa<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Contribuţii semnificative pentru această perioadă şi mai ales pentru studiul Umanismului şi Renaşterii, cu accent pe schimburile culturale italo-maghiare, au fost aduse de Tibor Klaniczay. Numărul şi tematica lor este foarte vastă, astfel semnalăm doar numele istoricului maghiar, a cărei activitate poate fi uşor găsită. De asemenea, o contribuţie semnificativă aduce *Rivista di Studi Ungheresi*, care a pornit la drum ca revistă dedicată studiilor filologice şi de literatură comparată asupra spaţiului central-european, dar care a dedicat încă de la început o rubrică istoriei, fructificând astfel momente din istoria Ungariei (inclusiv a Regatului Maghiar medieval sau perioadei Umanismului şi Renaşterii), şi o rubrică relaţiilor dintre spaţiul italian şi cel maghiar, cu extensiile lor medievale. Revista a fost fondată în anul 1986 de Sárközy Péter, care alături de Szauder József şi Klaniczay Tibor a dedicat multe studii relaţiilor dintre cele două spaţii amintite şi influenţelor italiene în spaţiul maghiar. Din anul 1986 revista apare anual, dedicând studii literaturii, istoriei, artelor şi relaţiilor dintre cele două spaţii.

<sup>2</sup> Luigi Ughi Ferrarese, *Dizionario storico degli uomini illustri ferraresi*, Tomo I, Per gli eredi di Giuseppe Rinaldi, Ferrara, 1804, pp. 141-142.

Una dintre primele informații despre Beltrame ne parvine din jurnalele ferrarese, fragmente care au fost atribuite cronicarului din Ferrara, Bernardino Zambotti<sup>3</sup>. Acesta, în contextul epidemiei de ciumă din 1483, notează în data de 3 octombrie că, după moartea canonicului episcopiei din Ferrara, pe nume Bartolomeo Luciano, în locul acestuia a fost ales Beltrame Costabili<sup>4</sup>. Despre activitatea sa în poziția de canonic pe lângă episcopia din Ferrara nu sunt cunoscute multe detalii. Totuși, la scurt timp după mențiunea de mai sus, în care este numit *scholaro*, mai precis în data de 26 aprilie 1484, Beltrame susține un doctorat în domeniul dreptului canonic<sup>5</sup>. Nu se cunosc alte detalii în afara faptului că la susținere au fost prezenți, printre alții, Niccoló Maria d'Este, viitorul episcop de Adria, de la care Beltrame a preluat scaunul, după moartea acestuia, Ambrogio Contrari, important membru al puternicei familii nobiliare din Ferrara și capul autorității comunale din Ferrara din acea vreme, și cavalerul Bonifacio Bevilacqua<sup>6</sup>, numit *Giudice de Savi*<sup>7</sup>. Doctoratul susținut în 1484 și apropierea familiei sale, implicit și a sa, față de familia Este îl vor recomanda mai târziu drept tutore pentru tânărul membru al familiei ducale de Ferrara, trimis pe scaunul arhiepiscopal de Esztergom. Deja în anul 1487, atunci când Ippolito părăsea curtea ferrareză pentru Regatul Ungariei, numele lui Beltrame apare ca fiind îndrumător pentru băiat, fiind amintită și competența sa în drept canonic. Așadar, cu ocazia renunțării lui Bernard Rohr la scaunul arhiepiscopal de Salzburg și numirea lui Johann Beckensloer, arhiepiscop de Esztergom, în funcția de administrator al acestei arhidieceze, Ludovico Podocator, vicecancelarul cardinalului-episcop (atunci) al scaunului suburbicar de Porto-Santa Rufina, Rodrigo Borgia, pomenește despre faptul că Ippolito va ocupa scaunul primat al Regatului Ungariei, amintind despre îndrumarea tutorelui Beltrame Costabili până la împlinirea vârstei care îi permitea băiatului să păstorească *de facto*<sup>8</sup>.

<sup>3</sup> Giuseppe Pardi (a cura di), *I Diarii Ferraresi dall'anno 1409 fino al 1502, Rerum Italicarum Scriptores*, Tomo XXIV, parte VII, Nicola Zanichelli, Bologna, 1949.

<sup>4</sup> „Octobre, a di 3, il vegneri. Messer Bartholomio Luciano, canonico del vesquado nostro de Ferrara, mori de crudelissima e miseranda morte, de peste, e al suo canonico fu electo messer Beltrame, scholaro canonista, nolo del conte Raynaldo de Costabili”; v. *Ibidem*, p. 146.

<sup>5</sup> Mențiune surprinsă și de către Bernardino Zambotti: „A di 26 il luni. Messer Beltrame di Costabili, canonico del domo nostro, se doctoró in raxon canonica e fu acompagnato dal zudexe di Savii, messer Bonifacio Bivilaqua, e altri zintilhomini e doctori a casa soa”; v. *Ibidem*, p. 153.

<sup>6</sup> Cu mențiunea că Beltrame a obținut titlul de doctor în *ius canonicum*, fiind menționați participanții sub forma: „Nic. M. Est., comes et eques Ambrosius q. Ugutionis de Contrariis, eques Bonifacius q. Christini de Bilaquis Iudex XII Sapientum”; v. Giuseppe Pardi, *Titoli dottorali conferiti dallo studio di Ferrara nei sec. XV e XVI*, Tipografia Alberto Marchi, Lucca, 1900, pp. 76-77.

<sup>7</sup> Cel care conducea instituția comunală Consiglio de XII Savi.

<sup>8</sup> În 21 mai 1487 este menționat: „in consistorio suo secreto, ut moris est, de reverendissimorum partum dominorum cardinalium consilio eundem dominum Hyppolitum dictae ecclesiae Strigoniensi in spiritualibus et temporalibus administratorem donec vicesimumquintum aetatis attingeret, ita quod interim de illius fructibus etc. possis (?)”

Încă din tinerețe, Beltrame a intrat în slujba familiei d'Este, în jurul căreia va gravita toată viața, relație continuată din perioada tatălui său, Rinaldo, la rândul său intim al puternicei familii ducale. Printre altele, Beltrame a fost principalul mediator al curții ferrarese la Sfântul Scaun privind chestiunile ecleziastice. Prezența sa la Roma, de pildă, este atestată și de către ambasadorul Veneției în cetate, Antonio Giustinian, în notițele sale asupra evenimentelor nefaste din oraș, cuprinse în intervalul în care Giustinian era ambasador, adică 1502-1505<sup>9</sup>. Prin urmare, Beltrame a fost prezent la curia pontificală într-o perioadă dificilă atât din pricina relațiilor încordate în interiorul *Christianitas*, cât și a raportului dintre părțile creștine și Imperiul Otoman, aflat în plină expansiune. Pe lângă toate acestea, spațiul italian era măcinat de o epidemie de pestă, fiind afectate mai multe regiuni și orașe ale peninsulei. Epidemia a cunoscut fluctuații la cumpăna secolelor XV și XVI<sup>10</sup>, ajungând să facă victime prin Roma, Marche, Ferrara, Fiesso

---

disponere dicta auctoritate apostolica fecit et deputavit, ac ex nunc prout ex tunc ex tunc prout ex nunc quamprimum ad dictum vicesimumquintum annum pervenerit de persona sua eidem ecclesiae Strigoniensi dicta auctoritate providet, ipsumque illi praefecerit in archiepiscopum et pastorem ac et nunc sibi et reverendo patri domino Beltramo de Costabilis clerico Ferrariensi decretorum doctori, sedis apostolicae notario, donec ipse Hyppolitus XVIII suae aetatis annum attingerit, in spiritualibus et temporalibus et deinde eidem Hyppolito soli curam et administrationem in eiusdem spiritualibus et temporalibus plenarie committendo”; v. Tusor Péter, Nemes Gábor (Köz.), *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426-1605)*, Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány Nuncupatae, Budapest – Roma, 2011, p. 13.

<sup>9</sup> Antonio Giustinian, primul fiu al lui Polo di Antonio, născut undeva în jurul anului 1466 la Veneția, provenea dintr-o familie cu o puternică tradiție ecleziastică, fiind mai târziu cunoscută după *sobriquet*-ul „dei vescovi”. A fost ambasador al Veneției la Roma într-o perioadă dificilă, fiind desemnat în această poziție datorită personalității sale cumpătate. Relațiile Sfântului Scaun cu Veneția s-au deteriorat după anul 1502, în urma refuzului venețian de a se angaja direct într-un potențial conflict împotriva Imperiului Otoman. Mai mult, venețienii au încheiat un tratat de pace cu Poarta în primăvara anului 1503, care practic anula pentru o perioadă orice angajament militar, strategic sau economic al Republicii într-un conflict anti-otoman. În plus, acțiunile Veneției în Romagna erau considerate nelegitime, deși Giustiniani insista pe lângă pontifi cu faptul că Veneția prelua administrația acestor teritorii pentru a asigura și bunăstarea bisericilor și așezămintelor religioase din cadrul acestora. Giustinian a fost prezent la Sfântul Scaun, așadar, într-o perioadă de criză și stagnare a relațiilor dintre cele două părți, fiind ambasador în perioada a 3 papi: Alexandru al VI-lea, Pius al III-lea și Iuliu al II-lea; v. Michele Jacoviello, „La controversa orazione di Antonio Giustiniani all'imperatore Massimiliano I d'Asburgo nella «Storia d'Italia» del Guicciardini. Una polemica durata oltre tre secoli” în *Studi Veneziani*, XXXIV/1997, pp. 49-79; v. și Margaret L. King, *Umanesimo e patriziato a Venezia nel Quattrocento*, Il Veltro, Modena, 1989; Eadem, „Umanesimo cristiano nella Venezia del Quattrocento” în Giovanni Vian (a cura di), *La chiesa di Venezia tra Medioevo ed Etá Moderna*, Studium Cattolico Veneziano, Venezia, 1989, pp. 15-54.

<sup>10</sup> Pentru evoluția epidemiei, respectiv răspândirea ei în Peninsula Italică v. Guido Alfani, „Pestilenze e «crisi di sistema» in Italia tra XVI e XVII secolo. Perturbazioni di breve periodo o cause di declino economico?” în Simionetta Cavaciocchi (a cura di), *Le interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale sec. XIII-XVIII*, Atti della „Quarantunesima Settimana di Studi”, Fondazione Istituto Internazionale di Storia Economica „F. Datini” Prato, Firenze University Press, 2010, p. 220.

sau Ravenna încă din anul 1499. Între anii 1502-1505 Roma a fost afectată în repetate rânduri de cazuri multiple de ciumă, situația de criză fiind accentuată de moartea papei, din anul 1503<sup>11</sup>. În acest an, pe fondul epidemic, mai mulți cardinali și inclusiv papa au fost suspectați de îmbolnăvire cu ciumă. În acest context, Beltrame scrie curții de la Ferrara, în 14 august 1503, subliniind că papa avea probleme de sănătate, prezentând simptome de febră și greață, semne foarte răspândite în Roma în această perioadă<sup>12</sup>. El s-a aflat la Roma în timpul morții papei Alexandru al VI-lea, despre care scrie curții din Ferrara, la data de 19 august 1503, subliniind că trupul a fost expus la Basilica San Pietro, iar că starea în care acesta se afla putea pune moartea papei Borgia sub semnul suspiciunii de otrăvire<sup>13</sup>. Beltrame a rămas pe lângă curia pontificală și după moartea papei Alexandru al VI-lea, fiind în Roma în momentul conclavului din 16 septembrie 1503, în urma căruia papă a fost ales cardinalul Piccolomini<sup>14</sup>, sub numele de Pius al III-lea. Mai mult, ambasadorii Ferrarei, șase la număr, cărora documentul nu le oferă numele, sunt primiți de noul papă într-un consistoriu public, în data de 15 decembrie 1503<sup>15</sup>. Printre aceștia se afla și Beltrame Costabili.

În virtutea bunelor relații dintre Beltrame Costabili și Niccoló Maria d'Este, care era episcop de Adria și care l-a îndrumat pe Beltrame în privința studiilor, participând alături de personajele mai sus menționate și la susținerea doctoratului acestuia în Ferrara, Beltrame va fi sfințit episcop de Adria în locul mentorului său<sup>16</sup>. El a murit în iunie 1519, la Roma, unde va fi

---

<sup>11</sup> Pentru apariția și răspândirea epidemiei de pestă v. Alfonso Corradi, *Annali delle epidemie occorse in Italia, Vol. II (Dal 1501 a tutto il 1600)*, Tipi Gamberini e Parmeggiano, 1867, p. 4.

<sup>12</sup> Acesta scria curții din Ferrara despre papă: „Heri mattina intesi de bono loco che Sua Santità havea chiamato in Palatio il vescovo di Venosa, il quale stava a la casa sua amalato, et un altro medico de la terra, et piú non li lasciava uscire de Palatio”. Mai departe, expunem cuvintele care ilustrează deteriorarea sănătății papei: „Heri sera per bona via intesi che Sua Santità vomitò il sabato una collera citrina, et non senza alteratione di febre; et che heri mattina se havea facto cavar IX uncie de sangue [...]. Ma hogi, tra 18 et 19 hore, é sopravvenuto el parasismo corrispondente a quello de sabato; in modo che tutta la Corte sta cum gran dubio del male de la Santità, et multo se ne parla. Tuttavolta io per ogni via vado investigando per intendere el certo; ma quanto piú investigo, tanto piú me é dicto non se ne potere intendere cosa alcuna de certo, per non lasciare uscire né medici, né spetiali, né barbieri: el che dá gran suspetione ch'el male sia grande”. Acesta conchide: “Non é però meraviglia che Sua Santità et Sua Excelentia (ducele de Romagna n.n.) siano inferme, ché tutti quasi li homini de computo de questa Corte sono infirmati, et de quelli del Palatio spetialmente, per la mala condictione de l'aere se li ritrova”; v. Pasquale Villari (ed.), *Dispacci di Antonio Giustinian, ambasciatore veneto in Roma dal 1502 al 1505*, Vol. II, Successori le Monnier, Firenze, 1876, pp. 121, 459.

<sup>13</sup> „El corpo del Papa he stato tuto ogi in Sancto Petro, scoperto, cossa bruttissima da vedere, negro et gonfiato, et per molto se dubita non li sia intravenuto veneno”; v. *Ibidem*, p. 125.

<sup>14</sup> Nepot al lui Enea Silvio Piccolomini.

<sup>15</sup> Nu cunoaștem discuțiile pe care suveranul pontif le-a purtat cu aceștia. Printre oratori, așa cum menționează și documentul, erau prezenți și unul dintre fiii lui Ercole I, cel mai probabil Ferdinando, și vechiul orator, adică Beltrame Costabili: „Il Concistoro pubblico ha avuto luogo stamani: vi furono ricevuti sei ambasciatori del duca di Ferrara, tra i quali un figliuolo del duca, e l'orator vechhio”; v. Pasquale Villari (ed.), *Dispacci di Antonio Giustinian...*, p. 338.

<sup>16</sup> Giuseppe Pardi (a cura di), *I Diarii Ferraresi dall'anno 1409 fino al 1502...*, p. 186.

înmormântat, trupul fiindu-i transferat în cadrul bisericii Santa Maria del Popolo câțiva ani mai târziu<sup>17</sup>.

**Activitatea la curtea de la Buda și Esztergom.** Repetatele relații conflictuale dintre regele Matia și Frederic al III-lea, împăratul romano-german, au avut consecințe și asupra evoluției scaunului arhiepiscopal de Esztergom. De pildă, în acest context scaunul primat al Regatului Ungariei a fost lăsat vacant de către Johann Beckensloer [Beckensloer<sup>18</sup>] odată cu refugiarea acestuia la curtea împăratului amintit. Din poziția de primat al Ungariei, Beckensloer a fost unul dintre consilierii apropiați ai regelui Matia, poziția acestuia fiind preluată după părăsirea Regatului Ungariei de către italianul Gabriele Rangoni. Mai târziu, scaunul de Esztergom va fi preluat de un administrator pontifical, în persoana unui alt ecleziast, anume Giovanni de Aragon, fiul regelui Ferdinand/Ferrante de Napoli. Acesta avea experiență vastă în administrarea arhidiecezelor vacante, fiind înainte de Esztergom administrator al scaunelor de Taranto, Badajoz, Consenza și Salerno<sup>19</sup>. El a fost administrator al Esztergomului între anii 1482-1485, până la moartea sa. După această perioadă, deși unul dintre favoriții pentru preluarea scaunului a fost italianul Gabriele Rangoni, situația a cunoscut o turnură interesantă. Rangoni a rămas episcop de Eger, în timp ce scaunul arhiepiscopal a fost promis lui Ippolito d'Este<sup>20</sup>, care în acel moment era doar un copil.

Decizia acordării scaunului a fost luată de Matia Corvinul la rugămintea soției sale, Beatrice, mătușă a lui Ippolito, fiind soră cu mama acestuia, Eleonora de Aragon<sup>21</sup>. Numele a provocat o controversă a vremii<sup>22</sup>, pe care nu o vom detalia în acest studiu; amintim doar protestul papei Inocențiu al VIII-lea față de hotărârea lui Matia, pe care suveranul pontif o comunică regelui printr-o scrisoare din 6 iunie 1486, considerând numirea

<sup>17</sup> Albano Biondi, „Constabili, Beltrando”, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 30 (1984), [treccani.it/enciclopedia/beltrando-costabili\\_\(Dizionario-Biografico\)](http://treccani.it/enciclopedia/beltrando-costabili_(Dizionario-Biografico)) [05.01.2021].

<sup>18</sup> Amintit de documentele vremii sub forma *Beckensloer*, vom folosi această variantă a numelui mai departe în text.

<sup>19</sup> A fost administrator al scaunului de Taranto în 1477. În același an a fost creat cardinal diacon de Sant'Adriano al Foro, iar după aceasta a ocupat pentru o perioadă de câteva luni (din ianuarie până în mai 1479) scaunul de Badajoz (în Spania). Mai apoi a fost administrator de Cosenza, din anul 1481, titlu pe care îl va avea tot restul vieții, și administrator de Salerno, urmând să preia în anul 1482 și scaunul de Esztergom; v. Gaetano Moroni Romano (comp.), *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica da San Pietro sino ai nostri giorni*, Vol. II, Tipografia Emiliana, Venezia, 1840, pp. 268-269.

<sup>20</sup> Pentru cronologia păstoririi scaunului arhiepiscopal de Esztergom v. Conradum Eubel, *Hierarchia Catholica Medii Aevi*, Vol. II, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Monasterii, 1914, p. 242.

<sup>21</sup> Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale*, traducere de Aurora Moga, Mega, Cluj-Napoca, pp. 334-335.

<sup>22</sup> A se vedea Angelo Mercati (ed.), Ludovico Pastor, *Storia dei Papi dalla fine del Medio Evo*, Vol. III: Nuova versione italiana, Desclée&C. Editori Pontifici, Roma, 1932, pp. 249-250.

lipsită de sens și nedreaptă<sup>23</sup>. Matia a insistat însă ca Ippolito să preia scaunul primat; așadar, a urmat o serie de pregătiri pentru trimiterea, primirea și educarea băiatului. Regina Ungariei, Beatrice, a avut desigur o influență decisivă asupra lui Matia în luarea deciziei. În 13 aprilie 1486 Eleonora, mama lui Ippolito, îi mulțumește lui Beatrice, amintind mulțumirile trimise și de ducele de Ferrara către Matia<sup>24</sup>.

În data în care băiatul era pregătit să părăsească Ferrara, acesta a fost condus de o parte a curții ducale, împreună cu eclesiasticii și laicii importanți ai ducatului. Bernardino Zambotti notează că alături de Ippolito a fost mama sa, ducesa Eleonora de Aragon, care l-a condus până în Francolino<sup>25</sup>, într-o trăsură a curții din Ferrara. Apoi, alături de Ippolito se afla și marchizul de Mantova, Francesco al II-lea Gonzaga, care era cumnatul băiatului<sup>26</sup>, dar și Sigismondo și Rainaldo d'Este. Pe lângă aceștia, alaiul conținea o mulțime de *zinthilhomini*, menționați călare, printre care și cei care aveau să părăsească Ferrara alături de tânărul Ippolito pentru a-i fi tutori la Esztergom. Printre ei este amintit și Beltrame Costabili, menționat ca *prothonotario e governatore*. Nu în ultimul rând, pregătit pentru plecarea lui Ippolito către Esztergom era și Giovanni Andrea Bocciacci, episcopul de Modena. Zambotti expune o scenă pompoasă prin care tânărului Ippolito i se pregătea plecarea, subliniind că la conducerea acestuia au luat parte personaje ilustre ale Ferrarei, ale familiei Este și apropiații acesteia. În total,

---

<sup>23</sup> „Consideravimus enim ad tuum honorem non cedere, si in loco illo legerentur, et de eo ageretur, de quo non dubitamus, tue petitioni satisfieri non posse, saniusque esse iudicamus, ut te hortaremur, quod et facimus per presentes, quatenus attenta magna illius ecclesie dignitate, que prima in Regno tuo est, ad aliquem virum dignum, cum plures in regno illo existant, oculos Maiestatis tue dirigere velis, qui ecclesie ipsi, tibi ac regno tuo in cunctis satisfacere possit. Nimis quippe absurdum est, nec ulla potest tergiversatione defendi, ab indigna aliqua causa procedere ecclesiam huiusmodi, uti etiam quamcumque aliam puero et ipsi infanti committere, cum viris omni exceptione maioribus sint committende. Si itaque aliquem probum et sufficientem virum sive in regno sive extra regnum, prout tue Maiestati libuerit, nobis presentandum duxeris, curabimus, sicut in hoc, tue Maiestati complacere”; v. Augustino Theiner, *Vetera Monumenta Historica Hungariae Sacram Illustrantia*, Tomus Secundus 1352-1526, Typis Vaticanis, Romae, 1860, p. 509.

<sup>24</sup> „Sacra et Serenissima Regia Maiestas Mater et domina observandissima. Per alte mie, che ho mandato a questi die per mezzi a posta ala Vostra Maestá, ho risposto ale sue humanissime lettere de VIII de marzo passato, et ho gli etiam scripto de mia mano: regratiandola immortalmente de tanto dono et beneficio che la sia dognata conferire al Illustrre Reverendo Don Hippolito, mio carissimo figliolo. Et etiam il mio Illustrissimo Signore consorte ha scripto ala Vostre Maestá, et ha molto ben risposto ala lettera dela Maestá del Signore Re, vostro consorte...”; v. Berzeviczy Albert (szerk.), *Monumenta Hungariae Historica 1, Diplomataria 39, Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*, A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1914pp. 86-87.

<sup>25</sup> Cartier al Ferrarei.

<sup>26</sup> Cea mai mare fiică a lui Ercole I și Eleonora, pe nume Isabella, a fost căsătorită cu Francesco al II-lea Gonzaga; v. de pildă Barbara Furlotti, Guido Rebecchini, *L'art á Mantoue*, Hazan, Paris, 2008, passim.

cronicarul afirmă că s-au adunat 150 de oameni, însă nu toți cei adunați urmau să plece cu Ippolito<sup>27</sup>.

Ippolito d'Este a pornit în jurul datei de 17 iunie 1487 de la curtea din Ferrara către Regatul Ungariei alături de o întreagă suită de eclesiastici și cavaleri, care vor rezida cu el temporar sau permanent la Esztergom, în funcție de context. Data plecării lui Ippolito este discutabilă, deoarece există mai multe surse care plasează despărțirea de curtea din Ferrara în momente diferite. Pe baza mai multor documente de arhivă, Enrica Guerra identifică data corectă ca fiind 17 iunie. Cronicarul Bernardino Zambotti identifică ziua ca fiind 18 iunie, menționând și ora plecării. Pe de altă parte, o mențiune diferită este adusă de cronicarul Marino Sanudo, care afirmă că data plecării a fost 14 iunie<sup>28</sup>.

Printre cei care îl însoțeau pe Ippolito se afla și un anume don Sebastian, preceptorul său<sup>29</sup>. Acesta nu va rezida îndelungat alături de băiat în Regatul Ungariei, ci îl va părăsi după o perioadă, spre surprinderea lui Beltrame Costabili. În 16 septembrie 1489 acesta din urmă îi scria ducesei Eleonora de Aragon, căreia îi recunoștea că este surprins de decizia lui Sebastian de a părăsi Regatul. Ducea răspunde guvernatorului arhidiecezei de Esztergom, spunându-i că nu este la curent cu această decizie și că ei don Sebastian i-a comunicat contrariul<sup>30</sup>. Totuși, după o scurtă perioadă, mai precis în 23 iunie 1491, același Beltrame îi scrie ducesei de Ferrara amintindu-i de „quondam maestro Sebastiano”<sup>31</sup>. În acest context începe și

<sup>27</sup> „A di 18, il luni, ad hore 12. El reverendissimo archiepiscopo de Strigonia don Hippolito Da Este, fiolo legitimo e naturale del duca Hercule nostro Signore, se parti da Ferrara per andare in Ongaria; e fu acompagnato insino a Francolino da la illustrissima madre soa in caretta da Corte e dal marchexe de Mantoa suo cugnato e dal Vicedomino e da messer Sigismondo e messer Raynaldo da Este, soi barbi, e da altri zinthilhomini a cavallo, il quale va a tutore la tenuta de l'archivesquato de Strigonia, de valuta de quaranta milia ducati. Dove ha a stare con lo episcopo de Modena e messer Beltrame di Costabili, prothonotario e governatore del dicto archiescho. E sono 150 persone con epso, ma pochi restarano con soa signoria”; v. Giuseppe Pardi (a cura di), *I Diarii Ferraresi dall'anno 1409 fino al 1502...*, p. 186.

<sup>28</sup> „A di 14 ditto, el cardinal Ystrigonia, domino Ypolito figlio del ducha di Ferrara, partito per avanti di Ungaria dove era stato et stava insieme con la rezina sua ameda per esser arziescopo de Ystrigonia...”; v. Stefani, Federico, Berchet, Guglielmo, Barozzi, Nicoló (ed.), *Diarii di Marino Sanuto*, Tomo I, Fratelli Visentini Tipografici Editori, Venezia, 1879, p. 49.

<sup>29</sup> Don Sebastian apare în mai multe documente ale vremii, însă nu se cunosc multe lucruri despre acesta. De pildă, numele său apare menționat pe o listă de salariați din cadrul unei misive trimise de ducele Ferrarei, Ercole d'Este, și soția sa, Eleonora de Aragon, către guvernatorul arhidiecezei de Esztergom și protonotar apostolic, Beltrame Costabili. Apare sub forma: „Al venerabile don Sebastiano preceptore de monsignore lo archiepiscopo, ducati centocinquanta; Ivi (1487, giugno 17, Ferrara – Ercole d'Este e Eleonora d'Aragona a Beltrame Costabili); apud Enrica Guerra, „L'educazione militare del cardinale Ippolito I d'Este” în Monica Ferrari, Filippo Ledda (a cura di), *Formare alle professioni*, Franco Angeli, Milano, 2010, p. 104.

<sup>30</sup> „Maistro Sebastiano non si ricorda havermi dicto che'l non voria stare qua, anzi dice che é disposto a starli sempre et quanto piacerá a vostra excellentia, 16 septembrie 1489, Buda”; v. Ibidem.

<sup>31</sup> Ibidem.



corespondența propriu-zisă a lui Beltrame cu curtea de la Ferrara, pe care va avea misiunea să o informeze privind evoluția educației băiatului și realitățile de la Esztergom. Acestea reprezintă primele mențiuni documentare din jurul lui Beltrame.

Așadar, Ippolito ajunge la curtea lui Matia Corvinul într-o perioadă în care Regatul Ungariei se afla în conflict cu Frederic al III-lea în privința teritoriilor din Austria. În această perioadă Matia se arăta victorios în repetatele conflicte cu împăratul romano-german și arhiduce al Austriei, pe care, în urma unor asedii conduse cu succes, l-a silit în mod progresiv să se refugieze din teritoriile austriece. În 1485 a avut loc una dintre cele mai importante bătălii din cadrul războaielor austro-maghiare, anume asediul Vienei, în urma căruia regele Matia a reușit să ocupe cetatea, care i-a devenit reședință regală până la moarte. De asemenea, regele Matia a obținut control și asupra Austriei Superioare pentru restul domniei sale, fiind o victorie de prestigiu în fața lui Frederic.

Ajungând în Regatul Ungariei în luna august a anului 1487, Ippolito îl găsește pe regele Matia încă prins în conflictul cu împăratul. Mai precis, Matia a încheiat cu succes chiar în luna august, adică în data de 17, asediul uneia dintre cetățile-cheie ale Austriei, anume Wiener Neustadt. Aceasta reprezenta un punct strategic de importanță înaltă, care putea sista sau amenința în favoarea împăratului Frederic pretențiile teritoriale ale regelui Matia în Austria. Atacul asupra Wiener Neustadt a fost unul de durată medie înspre lungă, în sensul în care cetatea a fost asediată, cu mici pauze, pe o perioadă de 18 luni. Asediul a început în anul 1486 sub conducerea căpeteniilor militare apropiate lui Matia, mai precis sub îndrumarea lui Ștefan Szapolya, Ștefan Bathory, Wilhelm Tettauer, Iacob Székely sau Ladislau Kanizsay. În urma unor încercări fără succes de a pătrunde în cetate, Matia s-a alăturat personal asediului în 13 ianuarie 1487 și, cu mici pauze, a participat la acesta până în luna august a aceluiași an. În fine, în data de 17 august 1487 cetatea Wiener Neustadt a fost înmănată într-o manieră pașnică regelui Matia. În anul următor ocupării cetății de către Matia, o pace temporară și admiterea *status-quo*-ului din partea celor doi actanți au fost semnate și recunoscute. În această perioadă, împăratul Frederic al III-lea trecea printr-o situație delicată, prezența sa fizică fiind solicitată în cadrul negocierilor care au urmat revoltelor din Flandra, în urma cărora fiul său, Maximilian, a fost luat ostatic de către revoltații din Brugge. Pentru eliberarea acestuia și stingerea focarelor de rebeliune din Flandra, Frederic s-a deplasat în această regiune, lăsând într-un plan secund conflictele cu Matia privind cetățile austriece. Pentru stabilirea condițiilor păcii a fost trimis drept mediator de către Sfântul Scaun Raymond Peraud, care era un augustinian francez, arhidiacon de Aunis, și care avea o respectabilă experiență diplomatică ce îl recomanda pentru această situație. Acesta a fost delegat în repetate rânduri să distribuie indulgențe în vederea revigorării proiectelor cruciate ale vremii și a fost, printre altele, desemnat nunțiu apostolic de către papa Sixt al IV-lea, în iunie 1482, la curtea regelui francez

Ludovic al XI-lea, precum și ambasador al Sfântului Scaun chiar la curtea împăratului Frederic al III-lea, trimis de către papa Inocențiu al VIII-lea în anul 1487. În urma acestui tratat, Frederic recunoștea trecerea sub administrația lui Matia a cetății Wiener Neustadt și, odată cu aceasta, a regiunii Stiria și a Austriei Inferioare.

Deși contextul vremii este unul favorabil regelui Matia și întregii curți a Regatului Ungariei, unde Ippolito avea să ocupe scaunul primat, realitățile politice sau militare ale vremii nu par să reprezinte un interes major pentru foarte tânărul arhiepiscop sau pentru suita cu care acesta a pornit înspre Regatul Ungariei (cel puțin sursele nu păstrează mențiuni specifice acestor tipuri de interese<sup>32</sup>). Mai degrabă există mențiuni privind formarea tânărului Ippolito, cu care erau preocupați apropiații acestuia, care îi plănuseră o carieră ecleziastică încă din momentul nașterii sale. Însărcinat cu educația sa a fost Beltrame Costabili, guvernator al arhidiecezei de Esztergom. Acesta observa îndeaproape evoluția procesului de educare a lui Ippolito, scriind în repetate rânduri ducesei Eleonora de Aragon despre abilitățile tânărului arhiepiscop și despre înclinația sa înspre studiu și spiritualitate. În cadrul corespondenței sale cu curtea din Ferrara, având ca scop actualizarea acesteia privind educația lui Ippolito, Beltrame sublinia despre băiat că practica „l'offitio de la Donna familiare como il Pater noster”. În aceeași scrisoare, trimisă de la Esztergom către ducesa Eleonora la data de 2 martie 1488, Beltrame afirma despre Ippolito că „a littere atende multo bene et impara cum grandissima facilitate”. Mai departe, acesta spune că tânărul „va a scolla quando ge é dicto, ala messa cantata et ali vesperi”, insistând că Ippolito prezintă interes pentru toate aceste aspecte fără să fie rugat în mod special sau să fie obligat. În aceeași ordine de idei, se insistă că Ippolito are „una naturale inclinatione a religiosi costumi et alle littere”, într-o scrisoare trimisă în data de 9 aprilie 1490 de la Viena. Nu se cunoaște cu exactitate cât de precise sunt aceste misive trimise către curtea de la Ferrara, în sensul în care nu există alte mențiuni privind evoluția procesului de educație căruia i-a fost supus Ippolito. Nu se poate stabili dacă modul în care a fost descris în misive tânărul reprezintă o reflexie fidelă a realității sau pur și simplu un mod procedural prin care anturajul tânărului arhiepiscop a ales să sublinieze progresul normal al unui copil aflat într-un cerc de ecleziastici, diplomați și erudiți ai vremii.

Toate aceste aspecte sunt completate oarecum de primele misive trimise chiar de către Ippolito propriilor părinți, pe care încerca să îi asigure de buna desfășurare a formării sale ecleziastice. În plus, primele rânduri scrise părinților reprezintă și o garanție privind inițierea lui Ippolito în privința practicii scrisului și cititului. Mesajul transmis părinților este oarecum similar cu cel regăsit în corespondența purtată de curtea din Ferrara

---

<sup>32</sup> V. Kuffart Hajnalka, *Modénában őrzött esztergomi számadáskönyvek és az esztergomi érsekség udvartartása* (Bölcsészdoktori értekezés tézisei – teză de doctorat), Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet – és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2018.

cu tutorele lui Ippolito, Beltrame. Totuși, există mici diferențe prin care Ippolito îi anunță pe părinți că a fost învățat să practice și activități de ordin ludic, care provocau plăcere unui copil în acea perioadă. De pildă, într-o scrisoare trimisă în 17 noiembrie 1487 către mama sa, Eleonora, Ippolito sublinia faptul că „io me do bon tempo ad caccia et ad altri piaceri, non onmictendo l'offitio né la scola et sto sano”<sup>33</sup>. În aceeași ordine de idei, în aceeași zi îi scria și tatălui său, Ercole, căruia, prin alte cuvinte, îi transmitea același mesaj: „io sto sano et questo airo me comporta tanto bene quanto dire se possa, et me piglio de li piaceri assai et cavalco qualche volta ad caccia”. Acest fragment reafirmă preocupările specifice vârstei lui Ippolito, însă este continuat prin cuvintele „non posponendo l'offitio et la scola”, care reafirmă faptul că educația privind viitorul său de arhiepiscop erau în continuare în plan central<sup>34</sup>.

Așa cum afirmă și Eugenio Garin și Enrica Guerra, opinăm că accepțiunea pe care o primește termenul de *scolla*, surprins în corespondența ilustrată mai sus, este mai largă decât termenul modern de *scoală*, care tinde să exprime aproape exclusiv pregătirea teoretică a unui copil sau tânăr, în virtutea pregătirii sale pentru aprofundarea și practicarea domeniului dorit. În perioada în care Ippolito era educat la Esztergom termenul amintit însuma o varietate de activități considerate necesare dezvoltării unui tânăr dintr-o familie prestigioasă<sup>35</sup>, precum era cea de Este. Activitățile care implicau solicitarea activității fizice din partea lui Ippolito erau intenționat plasate pe un loc central în cadrul procesului de educație, ele având ca scop dezvoltarea fizică armonioasă, dezvoltarea abilităților și a dexterității și menținerea acestuia într-o stare fizică sănătoasă<sup>36</sup>. Se pare că nici anturajul băiatului nu era deranjat de predilecția acestuia înspre activități precum vânătoarea sau călăria. Activitățile ludice și exercițiile erau obligatorii pentru un băiat, indiferent dacă acesta se pregătea pentru o carieră ecleziastică sau nu. Aceste detalii sunt surprinse și în una dintre lucrările celebre ale vremii, dedicată practicilor artelor liberale, anume lucrarea lui Pier Paolo Vergerio cel Bătrân, scrisă între anii 1400-1402, intitulată *De ingenuis moribus ac liberalibus studiis*<sup>37</sup>. Lucrarea surprinde și normele de educare ale principilor din vremea respectivă și importanța *studia humanitatis* în viziunea umaniștilor florentini ai vremii. Lucrarea lui Pier Paolo Vergerio cel Bătrân a fost prezentă probabil și la Esztergom. Vergerio l-a urmat la Conciliul de la Constanț pe cardinalul Bartolomeo

<sup>33</sup> V. Enrica Guerra, *L'educazione militare del cardinale Ippolito I d'Este...*, p. 106.

<sup>34</sup> Ibidem.

<sup>35</sup> A se vedea Mikó Árpád, „Ippolito I d'Este e Beatrice d'Aragona a Esztergom: una residenza all'italiana in Ungheria” în Francesco Ceccarelli, Marco Folin (a cura di), *Delizie estensi. Architetture di villa nel Rinascimento italiano ed europeo*, Leo S. Olschki, Firenze, 2009, passim.

<sup>36</sup> A se vedea Eugenio Garin, *Educazione umanistica in Italia*, Laterza, 1975, passim.

<sup>37</sup> Există mai multe ediții ale textului, semn că lucrarea a circulat în spațiul italian, fiind destul de răspândită. Ediția folosită de noi: Pietro Paolo Vergerio, *De ingenuis moribus ac liberalibus studiis*, Filippo da Lavagna, Milano, 1474, passim.

Zabarella, alături de care a ajuns să îl întâlnească pe împăratul Sigismund de Luxemburg, care a fost impresionat de calitățile și abilitățile lui diplomatice. Vergerio l-a urmat pe Sigismund în Boemia și Ungaria, la Buda, unde a și murit în 8 iulie 1444<sup>38</sup>.

În momentul sosirii în Regatul Ungariei, Ippolito avea 7 ani, vârstă pentru care activitățile ludice, inclusiv vânătoarea propriu-zisă sau cea simulată sub formă de joacă, erau considerate necesare, cu condiția ca ele să fie practicate moderat și combinate cu pregătirea teoretică sau spirituală. De altfel, familia d'Este avea o lungă tradiție privind evenimente de tip strategic și militar. Ramura familiei Este care s-a impus la conducerea Ferrarei, Modenei sau a orașului Reggio a avut o istorie tumultuoasă care, în diferite momente, a solicitat validarea ca strategii sau chiar războinici a celor mai importanți membri ai familiei. Din această pricină, Ippolito nu reprezenta o excepție. De fapt, ca tânăr aristocrat, Ippolito nu a fost singurul căruia i s-a pregătit o carieră ecleziastică încă de la naștere. Perioada supusă atenției noastre păstrează exemple numeroase de acest tip. Unul dintre acestea este Sigismondo Gonzaga, care înainte să facă primii pași în dimensiunea ecleziastică a condus trupele fratelui său, Francesco al II-lea. El a fost numit cardinal în anul 1505 de către Iuliu al II-lea, apoi a fost protonotar apostolic și administrator al Mantovei între 1511-1521. Deși era ecleziast, acesta era cunoscut pentru abilitățile sale de mânăuire a armelor. Sigismondo a fost prezent la conclavul din anul 1513 în urma căruia a fost înscăunat papa Leon al X-lea<sup>39</sup>. Acesta din urmă, membru al familiei Medici, pe nume Giovanni di Lorenzo de' Medici, a fost la rândul său un familiar al armelor, având o pregătire și în acest sens, complementară activității pe care a desfășurat-o în domeniul ecleziastic. El era al doilea fiu al lui Lorenzo de Medici, fiind de la sine înțeles faptul că pregătirea privind mânăuirea armelor și exercițiile fizice se impuneau și prin lunga tradiție a familiei din care venea<sup>40</sup>. În aceeași categorie îl amintim pe un alt cardinal al vremii, anume Frederic Jagiello, fiu al regelui Cazimir al IV-lea și frate a doi dintre monarhii polonezi, anume Ian Albert și Alexandru I. Frederic a fost episcop de Cracovia și arhiepiscop de Gniezno, adică primatul Poloniei, iar în 1493 a fost creat cardinal de Santa Lucia in Septisolio de către papa Alexandru al VI-lea<sup>41</sup>. Pregătirea fizică, dexteritatea mânăuirii armelor și instruirea în vederea cunoașterii tehnicilor care implicau activități combative era cât se poate de firească și în cazul lui

<sup>38</sup> Quentin Skinner consideră lucrarea lui Vergerio ca fiind primul tratat sau manual de educare a principilor și a celor tineri care aveau un pedigree nobiliar sau regal; v. *The Foundation of Modern Political Thought*, Vol. I: The Renaissance, Cambridge University Press, 1978, pp. 113-138.

<sup>39</sup> D. S. Chambers, „The Enigmatic Eminence of Cardinal Sigismondo Gonzaga” în *Renaissance Studies*, 16.3/2002, pp. 330-354.

<sup>40</sup> Carlo Falconi, *Leone X. Giovanni de Medici*, Milano, Rusconi, 1987; Jeremy Kruse, „Hunting, Magnificence and the Court of Leo X” în *Renaissance Studies*, 7.3/1993, pp. 243, 257.

<sup>41</sup> Natalia Nowakowska, *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland: the Career of the Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*, Ashgate, Aldershot, 2007, passim.

Frederic, care provenea dintr-o familie regală. Unul dintre contemporanii lui Ippolito, cunoscut pentru sfaturile strategice și militare pe care le oferea regelui Matia, a fost cel cu care Ippolito va schimba scaunul arhiepiscopal pentru scaunul de Eger, anume Bakócz Tamás<sup>42</sup>. Deși nu avea origini nobiliare sau regale, Bakócz poate fi încadrat în rândul eclesiasticilor sau prelaților familiari cu domeniul militar și strategic. El și-a oferit în repetate rânduri sfaturile regelui Matia, mai ales în contextul conflictelor pe care acesta le-a avut cu regele Poloniei, Cazimir al IV-lea, care a încercat să își pună unul dintre fii pe tronul Boemiei. De altfel, Bakócz nu era obișnuit doar cu studiul și aplicarea strategiilor militare, ci era familiar și cu mânuirea armelor, așa cum ne relatează un frate dominican al acestuia, Ioan de Palermo<sup>43</sup>. În privința activității eclesiasticilor în domeniul vânătorii, sau al altor activități fizice pe care aceștia le puteau desfășura sau care le erau interzise, una dintre cele mai relevante lucrări ale vremii a fost scrisă de protonotarul apostolic Paolo Cortesi, intitulată *De Cardinalatu*, dedicată papei Iuliu al II-lea. Acesta nu exclude necesitatea păstrării unei condiții fizice armonioase tinerilor care se pregăteau pentru pătrunderea în mediul eclesiastic, însă interzice orice tip de abatere de la moderație<sup>44</sup>.

Este interesant faptul că descrierea acestor tipuri de activități este plasată înaintea mențiunilor privind pregătirea teoretică a tânărului Ippolito, în cadrul scrisorilor trimise de acesta către părinții săi, ducii de Ferrara. Așa cum precizează și Enrica Guerra, nu putem stabili exact dacă ordinea în care sunt menționate activitățile băiatului la Esztergom este o pură coincidență sau dacă acestea reprezentau vreo ierarhie privind felul preferat de a-și petrece timpul. Cert este că, probabil cu îndrumarea tutorelui Beltrame Costabili, misalele amintesc imediat faptul că *offitio* și *scolla* nu erau neglijate sau marginalizate. În privința activităților desfășurate la Esztergom în prezența lui Ippolito, dintr-un document din 23 august 1491, scris de același tutore și trimis mamei băiatului, cunoaștem că „il prefato munsignore lo archiepiscopo se dilecta multo de cani et de ucelli”; el continuă „et prega vostra excellentia li faci gracia de qualche capelleti longe et sonalgii et bachete da speravero”. La scurt timp după această mențiune, mai precis în 1 septembrie, același Beltrame Costabili scrie Eleonorei de Aragon, afirmând despre băiat „non manchano piaceri al prefato munsignore

---

<sup>42</sup> Rațiunea pentru care Ippolito a acceptat schimbul cu Bakócz a fost aceea că ocuparea scaunului primat al Ungariei solicita prezenta fizică a arhiepiscopului în Regat. Episcopului de Eger nu i se cerea să își stabilească reședința în Regatul Ungariei, acesta având posibilitatea să numească un vicar, care păstora dieceza în numele său.

<sup>43</sup> „Antequam sacris initiaribus, victricia arma es prosecuted [...]. Adversus Christi fidei hostem ardentissimo spiritu die noctuque herebas [...] ad complura et gloriosiora invictum Regem hortabaris [...]. Corporalibus armis, proprio tuo sanguine crucis Christi hostem fueras insecutus”; apud Fraknoi Vilmos, *Erdődi Bakócz Tamás élete 1442-1521*, A Magyar Tudományos Akadémia, Méhner Vilmos Kiadása, Budapest, 1889, p. 55.

<sup>44</sup> Pauli Cortesii Protonotarii Apostolici, *De Cardinalatu*, In *Castro Cortesio: Quos Symeon Nicolai Nardi senensis, alias Rufus Calchographus, imprimebat, 1510, passim*.

figliolo suo, perché il se dilecta multo de andare a sparavero et la maestá sua ge ni da spesso licentia”<sup>45</sup>.

Îngrijorările privind buna evoluție a procesului de educare a lui Ippolito sunt formulate de curtea din Ferrara și trimise aceluiași tutore al arhiepiscopului. Așadar, în 7 septembrie 1488 Beltrame primește o scrisoare de la Eleonora, în care este informat despre o încăierare între studenții de la artă și medicină din cadrul universității ferrareze, la care au participat și studenți din Regatul Ungariei. Cazul este unul interesant căci, pe de o parte, atestă prezența studenților din Regatul Ungariei la Ferrara, pe de altă parte, deoarece în contextul acestei încăierări (iscate în jurul alegerii unui nou rector pentru universitate) a fost amintit și *Messer Stefano*, fratele viitorului arhiepiscop de Esztergom, Bakócz Tamás. Eleonora îi transmite lui Beltrame să comunice regelui și reginei Ungariei că atât ducele, cât și ducesa de Ferrara se îngrijesc de situația studenților din Regatul Ungariei la Ferrara și că ei sunt tratați foarte bine. Eleonora afirmă că Ercole se bucură de prezența studenților în vecinătatea curții sale și că se gândesc mereu că și fiul lor este primit cu aceeași căldură și atenție la curtea maghiară<sup>46</sup>.

Relevantă în sensul stabilirii principalilor formatori ai tânărului Ippolito la curtea din Esztergom este corespondența dintre regina Beatrice și sora sa, Eleonora de Aragon. De pildă, o scrisoare din 29 decembrie 1491, în care Beatrice își arată nehotărârea privind acordarea unui beneficiu<sup>47</sup>, opțiunile fiind reprezentate de Tadeo de Lardi<sup>48</sup> și medicul Giovanni Battista

<sup>45</sup> Enrica Guerra, *L'educazione militare del cardinale Ippolito I d'Este...*, p. 106.

<sup>46</sup> „Facendosse questo inverno, proximo passatp, per la università deli scholari dele arte et medicina di questa nostra citade electione de uno rectore, et essendo per il dare la voce orta differentia fra epsi, inter quos erano alcuni hungari [...]. Et similmente habiamo accarezati et visto multo voluntieri tuto il resto deli altri hungari, che studiano qua, et forzatossi de compiacerli in quello, che habiamo potuto. Et mo adesso lo Illustrissimo Signore Duca, nostro consorte, et nui li habiamo facto providere de una buona et onorevole casa da habitare tuti in seme per piú sua commodita et dextreza, et anche deliberato de farli qualche provisione de pane et vino et altre cose per il suo vivere pro qualitate personarum [...]. Et perché per ogni respecto ni é de piacere et contento grandissimo che li dicti scholari studino qua, per poterli vedere et farli quelle dimostrazione, che ni fare debito et conveniente per il digno tractamento, che vien facto per quelle Serenissime Maestá al Reverendissimo archivescovo nostro figlio...”; v. Berzeviczy Albert (szerk.), *Monumenta Hungariae Historica...*, pp. 122-124.

<sup>47</sup> A se înțelege prin *beneficiu* acel patrimoniu ecleziastic conferit înspre administrare unui titular, care nu devine proprietar, ci numai posesor al beneficiului, și care are obligația să strângă veniturile și să administreze teritoriul conferit acestuia conform dreptului canonic în vigoare. Beneficiul poate fi pierdut de titular în urma unei sancțiuni ecleziastice sau disciplinare sau în urma renunțării. V. [treccani.it/enciclopedia/beneficio](http://treccani.it/enciclopedia/beneficio) [02.07.2020].

<sup>48</sup> Tadeo/Taddeo de Lardi, camerier al lui Ippolito în acel moment. Acesta era responsabil de organizarea și supravegherea ceremoniilor de la curtea de la Esztergom. A ajuns în Regatul Ungariei în urma insistențelor reginei Beatrice, așa cum reiese din corespondența cu sora sa, Eleonora, odată cu tânărul Ippolito, și era apreciat pentru activitatea sa în jurul arhiepiscopului. De altfel, el va fi numit vicar general al episcopiei de Agria, unde îi va ține locul lui Ippolito, întreținând o corespondență complexă privind informarea lui Ippolito asupra aspectelor financiare și politice privind teritoriul diecezei amintite; v. Elena Berkovits, „La pietra sepolcrale di un umanista ferrarese a Cassovia” *in Corvina*, nr. 12, Dicembre 1941,

Canani/Canano<sup>49</sup>, despre a cărui activitate este consultat Beltrame, care era familiar cu italienii de la curtea din Buda și Esztergom și reprezenta podul de comunicare între aceștia și curtea de la Ferrara<sup>50</sup>. Beltrame nu a fost însă întotdeauna în grațiile reginei Beatrice, relațiile dintre aceștia oscilând. Într-o scrisoare din 19 martie 1492 Beltrame se plânge ducesei de la curtea din Ferrara în privința replicilor dure primite de la regina Beatrice. Situația tensionată s-a născut după ce Beltrame a încercat să intervină pe lângă regină într-o problemă care îl privea pe Ippolito. Mai precis, era vorba despre renunțarea la poziția de abate al abației de la Pomposa a lui Ippolito. Beltrame susținea că Ippolito ar trebui să renunțe la această abăție, în virtutea faptului că el ocupă și scaunul arhiepiscopal al Ungariei. Mătușa arhiepiscopului insista ca Ippolito să păstreze amintitul scaun. În acest context, Beltrame a fost muștrat de către regină, care i-a amintit că în contextul respectiv el este pasibil de pierderea grației curții de la Ferrara, dar și a celei de la Buda<sup>51</sup>.

**Concluzii.** Beltrame Costabili este așadar un personaj care s-a aflat destul de puțin în atenția istoricilor care au studiat curtea lui Ippolito d'Este de la Esztergom. Se cunosc destul de puține aspecte din *cursus honorum*-ul tutorelui ferrarez. Ne parvine un corpus redus de documente privind activitatea acestuia și, de regulă, acestea se raportează într-o manieră pasivă la Beltrame. Fie că documentele analizate îi amintesc numele, fie că el este emitentul sau destinatarul lor, Beltrame relatează informații despre personaje în jurul cărora doar gravitează și, într-o retorică specifică eclesiasticilor în grija cărora erau plasați adesea urmașii familiilor importante, lasă impresia că materializează doar deciziile altor actanți, fără a fi direct implicat în luarea acestora. Este posibil ca acesta să fi fost și unul dintre motivele pentru care istoricii l-au plasat într-un plan secund, sau au fost mulțumiți doar cu mențiunea numelui său în jurul mult mai celebrului

---

pp. 165-166, [epa.oszk.hu/02500/02510/00065/pdf/EPA02510\\_corvina\\_1941\\_12\\_164-174\\_a.pdf](http://epa.oszk.hu/02500/02510/00065/pdf/EPA02510_corvina_1941_12_164-174_a.pdf) [02.07.2020].

<sup>49</sup> Amintit de Beatrice sub forma „Baptista de Cana”, s-a născut la Ferrara undeva la mijlocul secolului al XV-lea. A studiat medicina la școala ferareză și a intrat în serviciul lui Rodrigo de Borja, viitorul papă Alexandru al VI-lea. În 1487 a devenit medicul personal al regelui Matia Corvinul și al soției acestuia; v. Giuliano Gilozzi, *Dizionario biografico degli italiani*, vol. 17, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1974, pp. 714-716.

<sup>50</sup> „Preterea ho commesso a Messer Beltrame, scriva a V. S. Certe cose circa el facto de Messer Baptista de Cana medico”; v. Berzeviczy Albert (szerk.), *Monumenta Hungariae Historica...*, 1, p. 209.

<sup>51</sup> „Et voltossi poi a me e dissime como la me dice spesso: votu che te lo dica, tu voi compiacere ad ogni uno et al fine a nullo compiacerai [...]. Ma la Maestá Sua se corecio aspramente cum me, dicendome, fra multe altre cosse, tenemo per fermo che tu non poterai satisfare ala Duchessa et a me. Ma io, per non exasperare Sua Maestá, mi excusava dovo bisognava modestamente: non li respondendo altramente, se non che li disse che anci io reputava facil cossa satisfare a Sua Maestá et a Vostra Excelentia insieme [...]. Et per conclusionione Sua Maestá me disse che io havia persso la gratia de Vostra Excelentia et che non la recuperaria per questa via”; Ibidem, pp. 214-215.

arhiepiscop. Așadar, studiul de față vine să completeze imaginea curții regale de la Buda și a celei arhiepiscopale de la Esztergom, într-o perioadă în care acestea erau jalonate de puternicele influențe umaniste italiene. De asemenea, dorim să atragem atenția asupra unui personaj complex, care a știut să ia pulsul lumii în perioada activității sale din Regatul Ungariei, cunoscând cea mai mare parte a italienilor prezenți la curtea lui Matia, și căruia i-au fost solicitate cunoștințele și abilitățile în privința tuturor deciziilor importante privind educația tânărului arhiepiscop Ippolito.